

Plodovi roditeljskih poruka

Josip Janković

Zagreb, 2012.

et cetera
• • •

Izdavač: etcetera d.o.o., Slavenskog 6, Zagreb

Za izdavača: Mia Janković Shentser

Urednica: dr. sc. Marija Bećirević

Recenzenti: prof. dr. sc. Josip Obradović

prof. dr. sc. Dubravka Maleš

Lektura: Anka Janković, prof.

Oblikovanje: Tea Janković

Ilustracija na naslovnici: Mia Janković Shentser

Tisak: Studio Moderna, Zagreb

© etcetera 2012. Sva prava pridržana.

ISBN 978-953-99612-8-0

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 801595.

Sadržaj

1. Uvod	9
1.1. Stvaranje djetetove osobnosti	10
1.2. Komunikacija u procesu formiranja osobnosti	13
2. Rizik i dijete	17
2.1. Rizično dijete ili dijete u riziku?	18
2.2. Poremećaji u ponašanju, pozivi za pomoć ili obrambeni mehanizmi socijalnog tipa?	20
<i>Prilog 1: Tatina ljubimica</i>	24
<i>Prilog 2: Truli krumpir</i>	28
2.3. Što su poremećaji u ponašanju?	32
2.4. Činitelji zaštite i rizika	38
<i>Prilog 3: Sudbina</i>	43
<i>Prilog 4: Priča iz sirotišta</i>	48
<i>Prilog 5: Zločesti Jurica</i>	51
3. Obitelj - izvor zaštite i rizika	59
3.1. Etička i duhovna komponenta roditeljstva	60
<i>Prilog 6: Hej, tata, dobro došao kući!</i>	62
3.2. Obitelj i nezadovoljene potrebe djece	65
<i>Prilog 7: Narodne mudrosti o djeci i odgoju</i>	68

3.3. Okolinski rizični činitelji i obitelj	72
<i>Prilog 8: Što je ljubav?</i>	73
3.4. Otpornost	75
3.5. Rizična ponašanja djece i mladih	78
<i>Prilog 9: Sve za moj kvart i škvadru</i>	79
3.6. Poremećaji u ponašanju	88
3.7. Obitelj – mjesto stvaranja čovjeka	94
<i>Prilog 10: Socijalni uterus i socijalni porod</i>	96
3.8. Rizični čimbenici u obitelji	101
<i>Prilog 11: Ignoriranje je otpisivanje</i>	
<i>i vodi tragičnim krajnjim ishodima</i>	106
<i>Prilog 12: Suze roditelja „sina razmetnoga“</i>	108
3.9. Roditeljstvo	114
<i>Prilog 13: Tetka Stane, vidi me!</i>	121
4. Roditeljske poruke i njihovo značenje	127
4.1. Rane roditeljske poruke	128
<i>Prilog 14: Poruke zdravlja - psihološko cjepivo</i>	135
4.2. Povezanost ranih roditeljskih poruka s osobinama i ponašanjima djece i mladih	141
5. Zaključak	179
<i>Prilog 15: Pravedno unesrećivanje ili terapija ispitom</i>	186
Literatura	192
Bilješka o autoru	199

1.1.

Stvaranje djetetove osobnosti

Ličnost djeteta, buduće odrasle osobe, a samim tim i dobar dio njegovog životnog puta osim objektivnim prostorno-povijesnim i društvenim okolnostima, uvjetovan je u prvom redu genetskim nasljeđem, koje se još uvijek intenzivno izučava i na koje se još uvijek ne može presudno djelovati bez obzira na vrtoglavi razvoj znanosti zadnjih desetljeća. Među različitim vanjskim utjecajima od geografskih, klimatskih, povijesnih, etničkih i drugih posebno se ističe snažno djelovanje društvene okoline. Ono je podložno složenom planiranom ali i stihijskom, neposrednom djelovanju socijalne okoline u cjelini i pojedinih njenih segmenata na različitim razinama i kroz različite kanale. U tom, društvenom kontekstu, primarni su svakako obiteljski utjecaji i zbog biološke bliskosti, ali i redosljeda stupanja u komunikaciju s drugim, onim famoznim „NE JA” koje je u početku postnatalnog razvoja dio ukupnog „JA”, vanjskim svijetom. Kod toga je nezanemarivo ponašanje roditelja, njihov odnos prema djetetu ali i njihov međusobni odnos i odnos svakoga od njih prema sebi samome te manifestacije tog odnosa u komunikaciji.

Taj, najčešće presudni kompleks utjecaja na kreiranje novog čovjeka nakon njegovog biološkog rođenja pa sve do „socijalnog poroda” na kraju adolescencije, što često traje i više godina nakon osamnaeste, određuje čovjeka i njegovu sudbinu gotovo u potpunosti. Ovisno o trajanju školovanja kao najvažnijeg segmenta pripreme za profesionalnu sferu života traje i faza adolescencije, a

kako školovanje postaje sve duže i duže i vrijeme socijalnog rođenja se sve više odgađa pa i vrijeme utjecaja okoline, tercijarne socijalizacije, ali i individuacije danas je značajno prolongirano. Trenutak socijalnog poroda, čijeg postojanja i važnosti smo tek odnedavno svjesni, tako se sve više odgađa, a vrijeme rizika za njegov konačni ishod se produžuje, kao i slike konačnog lika, osobnosti svake pojedine osobe, na kraju tog složenog procesa.

Naravno, prve su godine života u pravilu presudne za stvaranje novog ljudskog bića i biološki (konstitucija, rad tjelesnih organa, otpornost na infekcije ili podložnost i slično) i psihološki (bazična sigurnost, slika o sebi – self concept, prilagodba – emocionalna, obiteljska, socijalna, samopouzdanje, samopoštovanje...), izgrađivanje osobnosti u širem i užem smislu karaktera (emocionalnom, motivacijskom, intelektualnom...), uspostavu etičkih (sustava vrijednosti – pojma o tome što je dobro, a što loše) i estetskih (pojma lijepog i ružnog) kriterija, stvaranja navika (prehrambenih, higijenskih, glazbenih, čitalačkih... i uopće kulturnih i drugih), učenje neophodnih znanja i vještina, prihvaćanje stavova prema stvarima i pojavama, drugima i sebi samome, kao i prihvaćanje određenog stila života. Temelj svega toga počinje se postavljati još prije rođenja i ispunja te, toliko značajne, prve godine u kojima je „sve“ važno, ali i dostupno u uobičajenim životnim uvjetima. Naravno, sada se može postaviti pitanje što su to uobičajeni uvjeti života kad znamo da se oni razlikuju od zemlje do zemlje, pokrajine do pokrajine, mjesta do mjesta, obitelji do obitelji pa i od pojedinca do pojedinca! Za neke banalni opći uvjeti – krov nad glavom, toplina zimi, zaštita od prevelikih vrućina ljeti, hrana, voda, svjetlo – za veliki broj stanovnika ove naše zajedničke Zemlje nedostižan je luksuz! Uz te opće uvjete za opstanak, a pogotovo zdrav i kvalitetan rast, razvoj i sazrijevanje čovjeka presudni su i brojni posebni, uvjeti zadovoljenja emocionalnih, komunikacijskih te potreba za njegom i brigom u najmanju ruku u određenim životnim fazama ili situacijama, kao što je teža bolest. Osiguravanje svih tih uvjeta, njihova zadovoljenost i odnosi, osim puke egzistencije omogućavaju i na

svoj način profiliraju izgradnju osobnosti. Pri tome se podrazumijeva nemogućnost zamjene jednog čimbenika drugim (nepovoljna obiteljska emocionalna klima raskošnim stambenim prostorom, nedostatak komunikacije poznatim i skupim robnim markama, nedostatak ljubavi hrpama skupih igračaka, materijalnim bogatstvom i slično). Optimalnim se pokazalo stanje ravnoteže čimbenika, bez pretjerivanja u bilo kojem smjeru.

1.2.

Komunikacija u procesu formiranja osobnosti

Utjecaji koje okolina ima na dijete, prvenstveno njegovih roditelja, njihovih zamjena i/ili značajnih drugih, prenose se komunikacijom koja ima svoja dva osnovna oblika – verbalni i neverbalni. Svaki od ova dva oblika opet ima svoja dva oblika – direktnu i indirektnu, ali i namjernu, svjesno planiranu i provođenu kao i nenamjernu i spontanu, do koje dolazi slučajno, ovisno o bezbroj više ili manje nepredvidivih situacija, preklapanja različitih, rijetko zajedno viđenih okolnosti čije djelovanje se značajno usložnjuje i jedva može razjasniti tek intenzivnom analizom kroz teoriju komunikacija. No takve su analize suviše složene i neizvedive u uobičajenim životnim situacijama, a broj kombinacija utjecaja i njihove varijacije su tolike da je njihova potencijalna korist upitna, a za pojedine situacije i zanemariva.

Poznato je koliko se osnovna ideja od koje kreće prvi akter u komunikaciji može transformirati tijekom šifriranja u govorni ili jezik mimike, pokreta, ponašanja... Na govorno šifriranje utječe u prvom redu bogatstvo rječnika. Na neverbalne znakove bogatstvo tjelesne ekspresije osobe i učenje pokazivanja emocija od najranijeg djetinjstva, a na oba vlastita iskustva, potrebe i načini njihovog zadovoljavanja koje je osoba prihvatila tijekom ranog odgoja, trenutni ciljevi, želje i stremljenja.

Sljedeći ograničavajući činitelji govorne komunikacije (različiti šumovi, zvukovi, govor, glazba...) iz okoline javljaju se tijekom prolaska šifrirane poruke od pošiljatelja primatelju kroz takozvani „komunikacijski kanal”. Za neverbalnu komunikaciju to su prostor, udaljenost među akterima, vidljivost, oscilacije u osvjetljenju i drugo.

U točki primanja poruke njeno značenje umnogome ovisi ne samo o kvaliteti receptora primatelja (kvalitete vida, sluha...), drugog ili drugih aktera, nego i o tome kako će poruka biti dešifrirana (poznavanje jezika na kojemu je poslana, semantike pojedinih riječi...), a onda i o tome koja su očekivanja, vrijednosni sustav i sklonosti primatelja, njegovo iskustvo, potrebe, želje... i koju „sliku u glavi” o pošiljatelju, njegovim očekivanjima i ciljevima pa i sadržaju komunikacije, napokon, primatelj ima.

Sva ta ograničenja, samo u pogledu jednostavnog prijenosa informacija, imaju značajan utjecaj na svakodnevnu komunikaciju, a da toga većina ljudi nije ni svjesna. Stoga mnogi nisu svjesni ni tog, jednog od najčešćih i izuzetno važnih uzroka nerazumijevanja, nesporazuma pa i sukoba s okolinom. No, ta je „svakodnevna komunikacija” glavni nositelj izgradnje i djetetove ličnosti primarno u obitelji njegovog rođenja. U suvremenim uvjetima ta primarna, danas najčešće nukleusna obitelj, sve je manja (i kao da ide prema jednoroditeljskoj) te u pogledu kvalitete, intenziteta i širine komunikacije, a samim tim i utjecaja na razvoj djeteta ima sve upitniji utjecaj. Istina, suprotno ovom trendu u pogledu obitelji, sve više se proširuje broj aktera izvan nje u institucijama koje društvo nudi kao nadomjestak za djetetov zdrav razvoj neophodnih, a sve manje prisutnih roditelja. Međutim, teško je danas posve sigurno utvrditi koliko broj aktera u institucijama odgoja i obrazovanja, od vrtića nadalje, u djetetovoj neposrednoj komunikaciji tijekom primarne socijalizacije može stvarno zamijeniti roditelje. Odnosno koliko je to adekvatna zamjena. Može li se odnos temeljen na genetskoj, socijalnoj i emocionalnoj povezanosti zamijeniti profesionalnim u

uobičajenim okolnostima, vjerojatno je više retoričko nego stvarno pitanje čak i kada su u instituciji zaposleni i vrhunski, maksimalno motivirani profesionalci. S obzirom na to, i u ograničenim, uvjetima vremenske reduciranosti zajedničkog aktivnog dnevnog obitavanja, ta „okljaštrena” obitelj i utjecaj njenih članova na dijete, postaju sve dragocjeniji i aktualniji.

U pogledu navedenog trenda koji uporno prati obitelj smanjuje se i njena uloga u skupini zaštitnih, a raste ona u „suprotnom taboru” rizičnih činitelja, kojih se povećava i broj i raznolikost i intenzitet djelovanja, već u djetetovoj primarnoj obitelji.

2.1.

Rizično dijete ili dijete u riziku?

Stalni proces promjena u društvu u vidu napretka, regressa ili pak dekadencije društva (nije uvijek sigurno u kojem smjeru se neko društvo i obitelj kao njegova osnovna i najvažnija sastavnica kreće na spirali razvoja), dovodi do javljanja novih činitelja rizika. Događa se sve češće da prva obitelj, a onda i druge društvene skupine i institucije, kojima se tradicionalno pripisuje uloga zaštitnog činitelja ili bi po definiciji to trebale biti, postaju rizičnim činiteljima zdravog funkcioniranja, a onda i rasta i razvoja za svoje članove, osobito djecu. Zbog toga se često za obitelji u poteškoćama koristi termin „rizična obitelj”, ali po nekoj inerciji i „rizično dijete”, mada to određenje kao i niz drugih („teško dijete”, „teško odgojivo dijete”, da se i ne govori o krajnje licemjernom određenju „zločesto dijete”) u svakom slučaju pejorativnih i neprihvatljivih termina i određenja za djecu! Treba li posebno naglašavati da je to neprimjereno i ne odgovara stvarnom stanju stvari, jer nisu rizična djeca, nego uvjeti u kojima ona žive, rastu i razvijaju se ili regrediraju, ovisno o tome djeluju li na njih iz okoline snažnije rizični ili zaštitni činitelji. Ovakvim etiketiranjem djece još se više otežavaju uvjeti njihova zdravog razvoja te ga treba izbjegavati u komunikaciji s djecom. Puno prihvatljivije je korištenje formulacije „dijete u riziku” koju sve češće nalazimo i u novijoj literaturi.

Raspon kriterija u okviru kojih danas za djecu i mlade govorimo da su „u riziku” varira ovisno o autorima s područja psihologije,

odgoja, obrazovanja, medicine, socijalnog rada i drugih područja znanosti i struka koje se bave djecom, njihovim teorijskim orijentacijama i iskustvima. Ta formulacija je u zadnjih nekoliko godina postala često korišteno određenje kojim se imenuju djeca i mladi što su se našli na putu prema mnogobrojnim problemima koji prijete njihovom kvalitetnom razvoju, uspješnoj socijalizaciji, prilagodbi socijalnoj sredini i pripremi za pun, aktivan i sretan život. Termin „u riziku” koristi se kako bi se opisala djeca i mladi koji žive, rastu i razvijaju se izloženi velikom broju rizičnih činitelja višeg ili nižeg intenziteta, zbog čega se kod njih javlja veliki broj različitih socijalnih, psihičkih ili psihosocijalnih poteškoća. Imajući sve ključne elemente u vidu, najbolje je ovu djecu imenovati „djecom izloženom činiteljima rizika”! Bez obzira na dužinu određenja, ono je najbliže stvarnom stanju stvari i najmanje stigmatizira dijete – žrtvu opstruirajućih uvjeta, a vraća odgovornost za ono što se s djetetom događa tamo gdje ona stvarno i jest, na odrasle!

Činitelji rizika, osobito u socijalnom okruženju djece, danas su vrlo brojni i moguće ih je sve nabrojati i locirati u raznim kontekstima - od izloženosti perinatalnom stresu, siromaštvu, zanemarivanju, zapuštanju, zlostavljanju, zloporabi pa do življenja usred narušenih obiteljskih odnosa različitog stupnja, brojnih faza raspadanja obitelji, odsutnosti, a time i nepoznavanja jednog ili oba roditelja ili njihove smrti. Posljedice djelovanja svih tih i mnogih drugih činitelja rizika još su brojnije i očituju se kao povlačenje u sebe, izrazita ili prikrivena autoagresivnost, emocionalna nestabilnost, depresivnost, problemi koncentracije, školski neuspjeh, neopravdano izostajanje s nastave, eksperimentiranje, a s vremenom i korištenje različitih psihoaktivnih sredstava, napuštanje vlastitog doma, rizična ponašanja i drugi oblici poremećaja u ponašanju. Dakle, rizik je tu, on je očit, ali nije u djetetu, nego nepovoljnim, rizičnim činiteljima, koje odrasli iz bilo kojeg razloga nisu uspjeli eliminirati ili bar staviti pod kontrolu, a to su po definiciji svojih uloga (roditeljskoj, odgojiteljskoj, učiteljskoj...) dužni učiniti.

2.2.

Poremećaji u ponašanju, pozivi za pomoć ili obrambeni mehanizmi socijalnog tipa?

Očito, potreban je veliki oprez kod imenovanja takvih oblika ponašanja jer ona i njihove posljedice, osobito dok još „nisu fiksirani” kao ustaljeni, u vidu osobnog stila, značajke osobnosti i konačno određenje ponašanja nekog djeteta ili mlade osobe, zapravo predstavljaju „SOS – signale”, pozive za pomoć odraslima, prvenstveno onima koji su svojim ulogama, obiteljskim ili profesionalnim, odgovorni za rast, razvoj i sazrijevanje djeteta ili bi to trebali biti. Nije suviše pretenciozno ni zvati ta ponašanja obrambenim mehanizmima socijalnog tipa (Janković, 1991, 1995). Na takvo određenje navodi dijetetova izloženost određenim rizičnim činiteljima kao što su loša emocionalna klima u obitelji, stalne napetosti, puno negativnih emocija, sukoba, koje ono najčešće ne može razumjeti jer obitelj doživljava kao organsku cjelinu koje je i samo dio. Još nije u stanju točno odrediti što to oko njega, u njegovoj obitelji ili širem društvu nije dobro, što to ne valja i zbog čega se osjeća sve lošije, sve tužnije, nesretnije pa i ljutito jer ne može utjecati ni na događaje ni na sve teža i veća emocionalna opterećenja zbog čega se cijelo njegovo biće spontano, u tom iracionalnom stanju užasa kojemu ne vidi kraja, a silno ga muči i onemogućuje uspostavljanje, za normalno funkcioniranje neophodne bio-psiho-socijalne ravnoteže, pokušava braniti tražeći pomoć izvana. U stanju stalne neugode, pritisaka najrazličitijeg

tipa sve do beskonačne spirale zlostavljanja ili, suprotno tome, nebrige, zanemarivanja, zapuštanja, dijete sve teže može dobro funkcionirati jer mu nisu zadovoljene osnovne biološke, psihološke a osobito emocionalne (osjećaji, osobito ljubav) i socijalne (kvalitetna komunikacija) potrebe. Pogotovo se ne može normalno razvijati, sazrijevati, formirati u uravnoteženu, kvalitetnu, uspješnu i zdravu osobu. Kada dijete više ne može podnositi takvo stanje i ponašati se kao da je sve u redu, što začudo mnogi, osobito odrasli, od njega očekuju bez obzira na stanje u djetetovunajužem okruženju, ono, njegov organizam, mora dati do znanja da „NIJE SVE U REDU!“, da „TAKO VIŠE NE MOŽE IĆI!“, da je „STANJE U KOJEMU OPSTOJI NEIZDRŽIVO!“. Takva stanja koja traju predugo pa ih dijete više ne može bez reakcije podnositi, prisiljavaju ga da spontano, nagonski (nagon za samoodržanjem ili, prema Općoj teoriji sustava L. Von Bertalanfija, djetetov sustav funkcijom preživljavanja) aktivira „socijalne obrambene mehanizme“ kako bi alarmiralo roditelje, učitelje, sve osobe koje doživljava značajnima u svijetu odraslih. Iz njegove perspektive svi ti odrasli čine se moćnima, mudrima, dobrima i, što je najvažnije, spremnima razumjeti djetetov problem i pomoći! Takva percepcija odraslih u djece nije slučajna, jer se odrasli bez razmišljanja i samokritičnosti, neodgovorno, upravo tako predstavljaju djeci, nudeći se kao spas za svaki mogući problem pa nije čudo što ih ona takvima i doživljavaju i imaju odgovarajuća očekivanja. Naravno, ona su i čisto biološki prepuštena odgovornima za svoje postojanje pa su oni i time ponukani, preuzimajući ulogu roditelja i drugih za dijete zainteresiranih i odgovornih odraslih, preuzeti „paket funkcija“ određene uloge a da nisu ni svjesni toga što sve takav jedan paket sadrži. Razlozi takvoj diskrepanciji između zahtjeva pojedine uloge i njenog stvarnog poznavanja a pogotovo kompetentnosti za njeno kvalitetno obnašanje su višestruki. Sve polazi od toga što danas nitko nikoga ne uči kako biti odgovoran, kompetentan a onda i uspješan roditelj. Djeca su toliko malo sa svojim roditeljima u neposrednoj interakciji usmjerenoj građenju poželjnih međusobnih odnosa, razmjeni emocija, misli i zapažanja,

upoznavanju s granicama i njihovom propitivanju, promatranju procesa razrješavanja dnevnih poteškoća, preispitivanju djelovanja različitih tehnika, metoda, pristupa i vještina u različitim odnosnim zapletima u obitelji da od njih teško mogu naučiti što je to roditeljstvo uopće a pogotovo brojne roditeljske vještine i preuzeti ih kako bi se pripremili za roditeljstvo. Sustav odgoja i obrazovanja, s iznimkom rijetkih svijetlih primjera, izostavio je taj dio pripreme za život, kao da je u vrijeme tako složenih društvenih, radnih, partnerskih i obiteljskih odnosa moguće sve ostaviti roditeljskom nagonu!

Jednako kao i tjelesni i psihološki, i ovi obrambeni mehanizmi imaju važnu ulogu zaštite djetetovog integriteta, njegove psihičke i socijalne ravnoteže osobito u situacijama izloženosti činiteljima rizika različitog intenziteta. To su istovremeno odgovori cjelokupnog djetetovog bića i na međusobne odnose roditelja i njihov odnos prema sebi samima, kao i prema njemu, djetetu, stanju u obitelji i društvu uopće. Prema tome, izjave roditelja kao što su: „To se tebe ne tiče! To su naše stvari! Stvari nas odraslih!”, nemaju opravdanja! Kako se mogu ne tići djeteta kada njega pogađaju teže i bolnije nego odrasle, roditelje, u njihovim bezobzirnim međusobnim povređivanjima!

Ne prepozna li okolina takva različita, na prvi pogled „nervsishodna”, „nerazumna” ili „zločesta”, djetetova ponašanja kao znak njegove nemogućnosti normalnog funkcioniranja pod tolikim pritiscima, ali i povjerenja prema odraslima, i ne potruđi se ukloniti činitelje rizika ili se s njima što uspješnije suočiti, kroz određeno vrijeme ta će se ponašanja „fiksirati” pa i progredirati. Tada se u skladu s općeprihvaćenim stavovima o djeci, ponašanju, odnosima u društvu, govori, uglavnom licemjerno, o poremećajima u ponašanju ili poremećenom psihičkom – kognitivnom, emocionalnom ili/i socijalnom funkcioniranju - djeteta!

Nažalost, većina odraslih odgovornih za djetetovu dobrobit, pa čak ni veliki broj pripadnika struka koje se bave djecom, ne primjećuju da se dijete takvim ponašanjima zapravo usklađuje s postojećim stanjem u njegovoj obitelji, užoj socijalnoj sre-

dini ili cjelokupnom društvu! Suprotno proklamiranim etičkim načelima za to stanje odgovorni odrasli, jer su mudriji, moćniji ali i licemjerniji, beskrupulozniji..., nalaze brojna u „šarene laži” umotana kvazi-stručna, visokoumna ili posve prizemna opravdanja. Ovisno o moći, sposobnostima, kreativnosti, etičnosti i vještini zloporabe i bezobzirnosti u opravdavanju vlastitih propusta, neuspjeha, nebrige, zloporabe svega, pa i vlastitog djeteta, sve do njegovog zlostavljanja (a to znači kriminala) da bi zadržali svoju fiktivnu poziciju, zadovoljili najprije svoje potrebe za ugodom, moći i pozicijom u svom malom svijetu!

Ovakvo viđenje na prvi pogled izgleda nevjerojatnim, prenamaglašenim, pretjeranim, ali pažljiva analiza procesa pojavljivanja nepoželjnih ponašanja i psihičkog funkcioniranja djece i mladih gotovo bez iznimke dovodi do upravo takve spoznaje. Čovjek je, kao nekada prema biblijskoj priči o Isusu, spreman žrtvovati i „sina svojega” - ne da spasi svijet nego da zadovolji svoje apetite, fiktivnu sliku o sebi, svoju moć ili ljepše rečeno - potrebe i održao vlastitu ravnotežu. Kako se osjećaju djeca i kakav utjecaj na njihov čuvstveni, misaoni i socijalni razvoj ima to što ih se u tolikoj mjeri zanemaruje i zapušta, da roditelji „nemaju vremena” dnevno, a ponekad ni tjedno, čak ni porazgovarati sa svojom kćerkom ili sinom „koji su im najvažniji na svijetu” i za koje bi „sve dali”, zapitati ih s empatijom o tome što ih zaokuplja, opterećuje, muči...?! Nevjerojatno je veliki broj onih koji to ne učine mjesecima, da ne govorimo o onima koji nikada u životu nisu stvarno porazgovarali sa svojim djetetom! „Nema se vremena!” Nije lako „spustiti se na nivo djeteta” ili bi se ustvari trebalo podići na njihovu razinu svijesti, savjesti i poštenja!? „Treba stalno raditi da bi se moglo normalno živjeti!”, „Vremena su teška!” glase opravdavajuće izjave i bivaju prihvaćene! Daleko lakše nego „bezobrazluk” djeteta koje samo traži svoje pravo na prihvaćenost, kakvu-takvu komunikaciju, ljubav onih koji su ga stvorili i samim tim su za njega odgovorni, ali ne zna kako to činiti ili su svi načini prihvatljivih oblika traženja iscrpljeni bez pozitivnih rezultata!

Nema se vremena, a za obvezno dnevno gledanje omiljene serije, turske, meksičke i ine sapunice na TV se ima?! Dnevno održavanje obveznog rituala kavice i partije trača sa susjedstvom u točno određenom terminu?! „Čašice” s kolegama s posla do opijanja nakon radnog vremena?! Druženja uz piće sa „škvadrom” iz kafića do jutra?! Tjedne „babinjake” s prijateljicama iz djetinjstva i slične „prevažne sadržaje” ima?! Pa čak i kada izvedu dijete u šetnju veliki broj roditelja stane s prvom poznatom osobom i beskonačno razglaba već davno „prežvakane” teme, dok se dijete pored njih dosađuje, plače, pada, udara glavom o asfalt a da to ostaje potpuno neprimijećeno! Ponekad je, nažalost, tako čak i bolje jer ako bude primijećeno slijedi porcija nimalo osjećajnog „psihofizičkog tretmana” - jer je bilo „zločesto”!

Neprihvatljivi postupci roditelja idu sve od takvih neprimjerenih i silno štetnih verbalnih i neverbalnih reakcija do teškog, sporadičnog pa i kontinuiranog zlostavljanja koje ponekad završava i invalidnošću najslabijih članova obitelji, njihove djece! (Vidi prilog: Tatina ljubimica) Isto tako nepostupanje u situacijama u kojima je to neophodno, više manje stalni nedostatak ljubavi, komunikacije, pozitivnih poruka, riječju: nebriga i zapuštanje, idu do razine djetetovog zaostajanja u razvoju, emocionalnih kriza i trajnih problema sve do ozbiljnih psihičkih poremećaja pa i cjelokupnog psihičkog, ali i tjelesnog propadanja koje u slučaju razvoja poremećaja poznatog kao marazam u ekstremnim slučajevima završava i smrću.

Prilog 1: Tatina ljubimica

U jednoj obitelji s više djece, načetoj alkoholizmom oca, živjelo se sve teže prvenstveno zbog sve lošijeg materijalnog stanja, ali i sve nekvalitetnijih odnosa među roditeljima. Naime otac, jedini zaposlen u obitelji, trošio je sve veći dio svoje plaće za piće. Što su djeca bivala veća majka je sve teže uspijevala „vezivati kraj s krajem” i pokriti sve veće troškove, prikriti sve očituju i češću očevu neadekvatnost u komunikaciji i obavljanju poslova po kući,

podnositi njegove izljeve pijanog gnjeva i agresivnosti kako se pred djecom ne bi sukobljavali. Cjelokupna je situacija u obitelji bivala sve teža. Nakon više godina odavanja piću više se nije moglo sakriti pravo stanje stvari. Otac je, osim u obitelji, počeo ozbiljno zakazivati i na poslu! Budući da je ranije bio izuzetno dobar radnik nije bio otpušten nego je pod prijetnjom otkaza morao na prvo liječenje. No, nije shvatio stvarne razloge za to nego je, pun gnjeva na sve u poduzeću i obitelji, činio sve da se što prije vrati kući i prkosno nastavi istim načinom života. Kako je bio vrlo sposoban čovjek vrlo brzo je shvatio „što treba reći” terapeutima, kako se ponašati u bolnici, na grupnoj terapiji, terapijskoj zajednici i probno-terapijskom dopustu. Liječenje je trajalo kratko i „završilo uspješno”. Nakon što je otpušten iskoristio je prvu mogućnost vraćanja na stari način života još u vlaku prema kući! Prilikom da se „osveti” ženi za to što je morao na liječenje, ali posredno i djeci, po povratku kući nije propustio. Nastavilo se živjeti na isti način. Žena je i dalje nastojala prikrivati stvarno stanje, mada je to bilo uzaludno jer se nije moglo prikriti, a i štetno jer je tako i drugima davala poruku da se ne miješaju u stanje u obitelji. Suprug je bivao sve agresivniji, i na poslu i u obitelji kod kuće. Kako je to bilo vrijeme snažnog djelovanja doktora Hudolina i njegovih bliskih suradnika, doktora Branka Langa i socijalne radnice Ljube Ulemek koji su širili svijest o problemu alkoholizma, potrebi liječenja alkoholičara i njihovih obitelji, vrijeme osnivanja klubova liječenih alkoholičara i snažnog djelovanja radne sredine na svoje članove ovisne o alkoholu, ubrzo je uslijedio novi pritisak i nova hospitalizacija. Motivacija za novo liječenje bila je ista kao i prvi put. Rezultati isto takvi. Pa je slijedilo novo liječenje i tako u beskonačnost. Agresivnost u obitelji pretvorila se u stalno nasilje, galamu, razbijanje i uništavanje sve jasnije imovine. Kuća je bila sve siromašnija i oronulija. Već se izdaleka mogla vidjeti razlika od ostalih kuća kao što se vidjela razlika i na ukućanima u odnosu na susjedstvo. Na njihovoj odjeći, držanju, licima, tuzi i strahu u očima. Svi su to vidjeli osim oca. Onoga koji je imao zadaću

brinuti, hraniti i braniti svoju brojnu obitelj! Nakon nebrojenih bezuspješnih pokušaja liječenja, opet je jednom nakon sukoba sa šefovima na poslu iskaljivao bijes na supruzi i svemu što mu je dopalo šaka. U jednom trenutku nadohvat njegovog pijanog bijesa i presnažnih ruku našla se i kćerkica, inače njegova mezimica, prema kojoj se obično odnosio sa silnom ljubavlju i nježnošću. Urlajući i psujući bez kontrole zgrabio ju je i bacio tako snažno da se pod njom doslovno razletio prozor i ona se našla pred kućom sva izudarana, slomljena. Više nikada nije stala na svoje noge. Povreda kralješnice je bila preteška i pomoći nije bilo. Ostatak života provodi u kolicima.

Uzaludno je bilo očevo naricanje, jad, plač, isprike pa i konačno uspješno liječenje i trajna apstinencija od svih psihoaktivnih sredstava. To što je godinama činio zbog alkoholom sve oštećenijeg mozga i samim tim sve slabijeg njegovog funkcioniranja, sve manje razumnog ponašanja, koje je doseglo vrhunac u nerazumnom nasilju i nad vlastitim djetetom, nije se više moglo popraviti. Uzalud je tražio pomoć vrhunskih liječnika po svijetu. Uzalud danonoćno radio kako bi od alkoholičareve bojišnice ponovo napravio topli dom svojoj obitelji. Zidove, namještaj, stvari, sve se moglo popraviti, zamijeniti novim, atraktivnijim, ali u užasu, jadu i nevolji izgubljene godine, sreću i zdravlje svojim najmilijima, više nije mogao vratiti! Kasno su proradili preostali, zdravi dijelovi u alkohol utopljenog njegovog mozga.

Na nesreću, ni institucije odgoja i obrazovanja, od predškolskih pa nadalje, nisu u dovoljnoj mjeri pripremljene za prihvatanje, potreban (pre)odgojni rad, nastavak ili vrlo često neophodno preusmjeravanje procesa socijalizacije i spašavanje teško zanemarene, odgojno zapuštene i zlostavljane, duboko nesretne djece jer nisu za to dovoljno ekipirane. Stručnjaci koji i jesu u njima zaposleni nisu dovoljno intenzivno uključeni u cjeloživotno učenje i neophodnu superviziju pa nisu u mogućnosti adekvatno odgovoriti stal-

nim promjenama u funkcioniranju svojih korisnika i društvenim, obiteljskim i partnerskim konstelacijama. U osnovnim školama jedva da su zaposleni klasični pedagog, logoped, socijalni pedagog i psiholog. Potonja tri profila stručnjaka obično pokrivaju nekoliko škola, osobito psiholozi. Istina, postoji zakonska mogućnost zapošljavanja i pedagoga rehabilitatora, ali je socijalni radnik potpuno isključen iz školskog tima mada je jedini od stručnjaka iz ove skupine osposobljen za rad s obiteljima, roditeljima učenika i uspostavljanje i održavanje stvarne veze „doma i škole”. Zbog toga su reakcije sve užeg stručnog tima na SOS signale nesretne djece slične reakcijama roditelja i javnosti pa „najljepše doba od kolijevke pa do groba” postaje najtežim razdobljem u životu sve većeg broja djece. Tako veza „doma i škole” ostaje i dalje teško ostvariv san, a posljedice su preozbiljne da bi se pred tim moglo zatvarati oči. Pomoć centara za socijalnu skrb školama nije na potrebnoj razini razumijevanja i razrješavanja složenih slučajeva, a pogotovo pojava raznih oblika neprihvatljivog ponašanja (oštećivanje inventara, instalacija, grafiti, neopravdani izostanci s nastave, oštećivanje vozila nastavnika i slično) koji se povremeno znaju pojaviti iznenada poput neke epidemije pa isto tako i nestati ili širenja ozbiljnih poremećaja u ponašanju (vršnjačko nasilje, korištenje psihoaktivnih sredstva od legalnih do više ili manje „teških” ilegalnih). Razlog tome je nedovoljan broj, a samim tim i preopterećenost njihovih stručnjaka, kojima se sve manje pruža mogućnost stalnog stručnog napredovanja, toliko neophodnog cjeloživotnog učenja. Takvoj neučinkovitosti umnogome pridonosi izostanak stalne suradnje između škola i centara. Često se sustav socijalne skrbi doživljava poput vatrogasaca, policije, vojske... Obraća im se tek kada dođe do „požara” umjesto da se kroz stalnu suradnju spriječe mogući „požari”!

Ne znajući što činiti u svim tim situacijama nepotpuni tim škole uglavnom poseže za metodama pritiska, kazne, represije u svakom slučaju. To je novi pritisak za dijete, novi rizični činitelj i umjesto da je poziv u pomoć prepoznat, krivo protumačeni „glas vapijućeg” donosi mu nove nevolje! Kada više ne znaju što će,

nekompetentne uprave škola i nepotpuni timovi posežu za mjerom eliminiranja djeteta iz njegove školske sredine i premještanja u novu. Naravno da tako nije moguće riješiti uzroke problema već se školska uprava tek rješava nepoželjnog „generatora problema” u školi čijim uzrocima nije dorasla. (Vidi prilog: Truli krumpir) Tako problem koji su uzrokovali odrasli ostaje na teret djetetu, a broj problema i njihovih uzroka, takvim „stručnim pristupom” još se više povećava, što za dijete predstavlja nove činitelje rizika sve većeg intenziteta!

Drugim riječima, djetetova teška situacija se još više pogoršava i rađa novu potrebu za alarmiranjem svijeta odraslih, ali ponekad izaziva i rezignaciju. U prvom slučaju dijete, iz perspektive odraslih (učitelja, nastavnika, pedagoga...), manifestira još iritantnije reakcije i ponašanja u nastojanju da konačno pokrene sve te stručnjake, kad roditelji za to nisu sposobni, i otklone sve te pritiske – izvore istinske i vrlo intenzivne djetetove patnje. U drugom slučaju, rezignacija odvodi dijete u agresiju prema sebi ili društvu pa djeca pođu putem predavanja psihoaktivnim sredstvima i različitim drugim asocijalnim i antisocijalnim oblicima ponašanja ili samouništavanja, sve do suicida.

Prilog 2: Truli krumpir

U prvi razred mali Đurica je krenuo s entuzijazmom, nadom i velikim očekivanjima. Naime, nakon jedne od žestokih svađa roditelja, razbijanja stakala, namještaja, urlanja i zapomaganja, što se gotovo redovito događalo po povratku oca iz birtije, još uvijek skriven ispod svog krevetića gdje je proveo noć u strahu za majku, za kuću, sebe i svog „Šarova” što se jednako tresao od straha i stiskao uz Đuricu, još u polusnu čuo razgovor majke sa susjedom ispred kuće. Majka je izišla da bi pomela staklo razbijenih prozora dok su još svi spavali. U nekom nejasnom kontekstu čuo je Đurica kako susjeda njegovoj majci nešto govori o tome kako će ona neka učiteljica, dođe li joj Đurica u razred, pomoći djetetu da se oslobodi

strahova, prestane s noćnim mokrenjem izazvanim stalnim napetostima, stresovima i nasiljem u obitelji kao i malom susjedu Ivici, koji je sada već u četvrtom razredu i posve se riješio svega toga, a on je čak i žmirkao! Eto, ona će upravo sada izvesti Ivičinu generaciju do kraja i Đurica bi mogao doći baš u njezin razred. Treba zamoliti u školi kod upisa. Pedagoginja će sigurno imati razumijevanja! Majka baš i nije bila tako optimistična u pogledu mogućnosti utjecaja na pedagoginju jer sve čega se dotakla u životu pošlo je krivo, ali će svakako pokušati... Od tada je Đurica čekao jesen i polazak u školu kao odlazak u neku čarobnu zemlju čudesa u kojoj će nestati sve njegove nevolje, samo će se veseliti i smijati, a i njegovi roditelji će se prestati stalno svađati i tući.

I došla je ta toliko očekivana jesen. Malo ga je obeshrabrilo to što unatoč majčinoj usrdnoj molbi pa čak i intervenciji jednog uvaženog gospodina iz susjedstva, nije dodijeljen željenoj učiteljici, ali je pedagoginja rekla da je i ta neka druga učiteljica isto tako dobra i da se ništa ne brinu. Krenuo je prvi dan, nakon što se posebno pažljivo umio trljajući lijevi obraz na kojemu još nije potpuno nestao trag ogrebotine zadobivene u zadnjoj obiteljskoj lomljavi namještaja, počeo šljao, poravnao majicu što mu je poklonila susjeda od svog Štefeka, koji ju je prerastao. Nakon što je i majka sve to još malo dotjerala izgledao si je kao lutka iz onog famoznog Benettonovog izloga. Učiteljica ih je sve primila vedro i nasmiješeno. Odahnuo je. Istina, malo se činila napetom; nemirnim pogledom davala je do znanja da sve vidi i da joj ništa neće promaknuti, pogotovo nepažnja i neposluh, a krupnim tijelom i da to neće samo tako proći. Nakon uvodnih vedrih riječi upoznavala ih je s pravilima i posljedicama za one koji ih se ne budu pridržavali. Đurica je sve nastojao zapamtiti, mada je toga bilo toliko da mu se činilo da bi trebalo imati dva puta veću glavu od ove koju ima da bi sve u nju stalo. Pažljivo je slušao, mada je dječak do njega stalno nešto šušкао, šaptao, gurkao ga nogom... Đurica se sve više povlačio na svoj kraj klupe tako da je već skoro ispao na pod! I tada je učiteljica zagrmjela: „Šta ti